

УДК 378.015

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.74-1.26>**Н. В. Рогальська**кандидат педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри дошкільної освіти
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського

ГРОМАДЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НА ЗАСАДАХ ВИКОРИСТАННЯ ПРОЄКТНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ

Статтю присвячено питанню громадянського виховання дітей дошкільного віку, що реалізується у складних умовах неспокою в суспільстві та потребує неформальних підходів до змісту, форм, методів і засобів освітньої роботи. Автор розкриває особливості періоду розвитку дитини дошкільного віку, що має потенційні можливості для формування вищих моральних почуттів, до яких належать і патріотизм, і громадянськість, автор наголошує, що формування громадянської особистості потрібно починати вже в період дошкільного дитинства, коли формуються засади свідомості й самосвідомості, основі якості характеру дитини, що визначатимуть її особистість. В аспекті цього автор звертається до використання проєктної технології, яка дає змогу реалізувати особистісно зорієнтований підхід до спільної діяльності в системі взаємин «вихователь – дитина – батьки». На переконання автора, проєктна технологія має велике значення для забезпечення партнерства та співпраці, діалогу сім'ї та закладів дошкільної освіти, адже батьки можуть стати не тільки джерелом інформації, реальної допомоги та підтримки дитини і педагога у процесі роботи над проєктом, що дає можливість використовувати культурно-історичні набутки, важливий національний, громадянський, патріотичний виховний потенціал. Проєктна діяльність реалізується через професійну підготовку педагогів, просвітницьку роботу з батьками та вимагає створення предметно-розвивального середовища відповідно до вимог проєкту. Автор обґрунтовує теми проєктів, до яких долучають дітей дошкільного віку (проєкти ознайомлення дітей з історією рідного міста, села, облаштування мінімузеїв, створення культурно-історичних осередків закладів дошкільної освіти,) наголошує, що водночас варто враховувати вікові й індивідуальні особливості дітей. Автор доходить висновку, що спільна проєктна діяльність дорослих і дітей забезпечує суб'єкт-суб'єкту модель взаємодії дорослих (вихователі, батьки, інші представники соціуму) і групи дітей, їхню емоційно ціннісну взаємодію, тому важливо, щоб набуті у взаємодії з дорослими знання дітей стали їхніми особистісними переконаннями, духовним багатством кожного і реалізовувалися в соціальному досвіді та поведінці в соціумі.

Ключові слова: громадянське виховання, діти дошкільного віку, проєктна технологія, національний, громадянський, патріотичний виховний потенціал.

Постановка проблеми. Сучасні реалії життя в Україні гостро ставлять проблему громадянського виховання молодого покоління, починаючи з періоду дошкільного дитинства. Педагогічна спільнота чітко усвідомлює, що цей напрям виховання актуалізується у складних умовах неспокою в суспільстві, потребує неформальних підходів до змісту, форм, методів і засобів освітньої роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу обґрунтуванню сучасних теоретичних засад громадянського виховання приділено в наукових доробках О. Бачинської, І. Беха, М. Боришевського, О. Вишневецького, П. Кононенка, О. Сухомлинської та інших. Питання визначення сутності, змісту, форм та методів громадянського виховання дітей та молоді відображено у працях Н. Косаревої, Л. Крицької, В. Сухомлинського, І. Хмелюк та інших. Громадянським цінностям сучасного виховання присвячено низку наукових праць В. Будака, О. Вишневецького, С. Золотухіної, Ю. Мальованого, І. Підласого, Ю. Руденка, К. Чорної та інших.

Мета статті – розкриття проблеми громадянського виховання дітей дошкільного віку в сучасному суспільстві, що потребує неформальних підходів до його змісту, форм, методів і засобів, розгляд можливості використання проєктної технології у громадянському вихованні дітей.

Виклад основного матеріалу. У сучасному суспільстві актуальність громадянського виховання дітей зумовлюється гострою необхідністю державотворчих процесів, утвердженням громадянського суспільства, відродженням національної ідеї. На важливості створення сприятливих умов для формування та розвитку громадянськості людини на всіх рівнях освіти й у всіх її складниках наголошено в нормативних документах (Концепція розвитку громадянської освіти в Україні (2018 р.), Стратегія національно-патріотичного виховання (2019 р.), Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 рр.

Зокрема, у Концепції розвитку громадянської освіти в Україні «громадянське виховання» окреслено

як «процес формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що надає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політично, юридично дієздатною та захищеною. Воно покликане виховувати особистість чутливою до свого оточення, долучати її до суспільного життя, в якому права людини виступають визначальними» [1]. Поняття «громадянськість» у «Педагогічному словнику» потрактовано як «моральна якість особистості, яка визначає свідоме й активне виконання громадянських обов'язків перед державою, суспільством, народом; розумне використання своїх громадянських прав, дотримання і повага до законів країни» [2, с. 31]. На думку І. Бега, громадянськість особистості – досить складне психологічне утворення. Як стверджує вчений, «лише за сформованої настанови дії дитина може привласнити почуття патріотизму на рівні його суб'єктної значущості та реалізувати дії у відповідному вчинку. Саме патріотичний вчинок характеризує особистість як духовну істоту» [3, с. 6]. Учений рекомендує педагогам схвалювати прагнення дитини проявляти громадянські й патріотичні почуття і водночас організовувати набуття відповідного досвіду, створювати поштовх до патріотичного вчинку, аналізувати процес його перебігу та результат (користь для людей і власна духовна користь). Водночас педагог повинен виявляти задоволення від дії дитини й обов'язково спонукати її бути задоволеною собою, що набуває емоційного підкріплення [3].

На думку К. Крутій, О. Фунтікової, до основних елементів громадянськості належать «моральна і правова культура, що виражається в почутті власної гідності, внутрішньої свободи особистості, дисциплінованості, у повазі й довірі до інших громадян і до державної влади, здатної виконувати свої обов'язки» [4, с. 40]. Громадянське виховання спрямоване на формування особистості, яка відповідально ставиться до власних громадянських обов'язків, глибоко усвідомлює, що від її дій залежить як власне життя, так і доля близьких людей, народу і держави [4, с. 40]. Отже, у процесі громадянського виховання формується громадянин держави, від суспільної активності якого залежатиме майбутнє нашої країни.

Відповідно до Концепції розвитку громадянської освіти в Україні, «метою громадянської освіти є формування і розвиток у громадян України громадянських компетентностей, спрямованих на утвердження і захист державності та демократії, здатності відстоювати свої права, відповідально ставитися до громадянських обов'язків, брати відповідальність за своє власне життя, за налагодження гармонійних стосунків між членами своєї сім'ї, за життя територіальної громади» [1]. Завданнями громадянської освіти проголошено формування громадянської (державної), наці-

ональної та культурної ідентичності; сприяння розвитку української мови, підвищення духовного рівня українського народу та усвідомлення його моральних норм; формування поваги до честі та гідності людини, до прав та свобод людини, здатність їх захищати; формування громадянської відповідальності за суспільно-політичні процеси; впровадження ідей інклюзивного навчання; формування активної життєвої позиції, здатності до громадських ініціатив» [1].

У руслі окресленої теми статті важливі визначені в Концепції результати, яких мають досягти заклади освіти різних форм власності відповідно до основних змістових напрямів громадянської освіти. Зокрема, заклади дошкільної освіти мають забезпечити навчання дітей дошкільного віку основ самоідентифікації, усвідомлення ними приналежності до спільноти, громади, держави; виховання в дітей поваги до державної мови та державних символів; сприяння гармонійній соціалізації дітей дошкільного віку у спільноті, формуванню розуміння ними різних соціальних ролей; формування здатності до спільної колективної діяльності, сприяння набуттю досвіду досягнення спільних цілей [1].

Ще одним важливим документом, який визначає національно-патріотичне виховання одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку національної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей формування у громадян почуття патріотизму, є Стратегія національно-патріотичного виховання [5]. Метою Стратегії є визначення пріоритетів і основних напрямів національно-патріотичного виховання, зокрема дітей та молоді, розвитку відповідних інститутів держави і суспільства, забезпечення змістового наповнення національно-патріотичного виховання на основі формування національно-культурної громадянської ідентичності, національно-патріотичного світогляду, збереження та розвитку суспільно-державницьких та духовно-моральних цінностей українського народу; постійного формування широкої громадської підтримки процесів національно-патріотичного виховання, розширення ролі та можливостей громадських об'єднань, підвищення ролі сім'ї. У зв'язку із цим актуалізувалися потреби формування активної громадянської позиції, утвердження національної ідентичності громадян на основі духовних цінностей українського народу, національної самобутності.

Сучасні вчені (І. Бех, М. Боришевський, В. Будак, О. Вишневський, О. Захаренко, Ю. Руденко, О. Сухомлинська й інші) наголошують на важливості і необхідності пробудження в дітей та молоді громадянської і громадської ініціативи, формування громадянина України на засадах нових підходів до засвоєння національних цінностей

і насамперед на формування в молоді усвідомлення власної відповідальності за долю свого народу і рідної Батьківщини, сприяння національній безпеці, дотримання громадянських чеснот. Так, В. Будак підкреслює, що «актуальність дослідження патріотичного виховання молоді у глобалізаційний вік визначається низкою викликів, які постали перед людством, а саме: переоцінкою цінностей у свідомості людей, соціальною ситуацією, що склалася в багатьох країнах світу, перетвореннями в політичному й економічному житті» [6, с. 37]. Учений вважає, що формування патріотизму в українському суспільстві залишається першочерговим як для держави, так і для системи освіти загалом. У зв'язку із цим національно-патріотичне виховання є важливою складовою частиною освітнього процесу як закладів вищої освіти, так і закладів дошкільної та середньої освіти. Головним завданням закладів освіти Міністерство освіти і науки України визначає необхідність побудови виховної діяльності таким чином, щоб «сама її організація, приклади авторитетних наставників-учителів, шкільне середовище виховували дітей у дусі патріотизму, глибокого розуміння історії свого народу, національної ідентичності, самобутності. Завдання педагогів полягає в тому, щоб слова «Україна», «патріотизм» набували для дитини особливого сенсу, тобто сприймалися «не лише розумом, а й серцем» [6].

Саме тому як науковці, так і практики освітніх закладів України визнають гостру необхідність розроблення ґрунтовних засад забезпечення прав дитини, визначення змісту, форм і методів формування її як громадянина держави, гармонійно розвиненої, рівноправної, національно свідомої особистості. Отже, саме життя ставить завдання – виховувати дітей як громадян, які люблять свою Батьківщину – Україну, свій народ, мають національну самосвідомість, гуманістичну мораль, знають свої права і свободи, уміють ними керуватися у своїй життєдіяльності. Доходимо висновку, що формування громадянської особистості потрібно починати вже в період дошкільного дитинства, коли формуються засади свідомості й самосвідомості, основні якості характеру дитини, що визначатимуть її особистість. Так, уже наприкінці дошкільного віку дитина здатна усвідомити себе, своє місце в соціумі, починає керуватися моральними нормами і діяти відповідно до законів соціуму. Отже, цей період розвитку має свої потенційні можливості для формування вищих моральних почуттів, до яких належать і патріотизм, і громадянськість. Зміст такої освітньої роботи вихователів закладів дошкільної освіти розкрито в Базовому компоненті дошкільної освіти, де соціально-громадянську компетентність визначено однією з головних. Поняття такої компетентності потрактовано як «здатність до прояву

особистісних якостей, соціальних почуттів, любові до Батьківщини; готовність до посильної участі в соціальних подіях, що відбуваються в дитячих осередках, громаді, суспільстві та спрямовані на покращення суспільного життя» [7]. Тому необхідно формувати в дітей ціннісне ставлення до українських традицій, звичаїв, надбань національної культури, мистецтва, видатних українських постатей тощо. Важливою складовою частиною громадянського виховання є ознайомлення дітей із правами дитини і людини, їхніми обов'язками. Насправді великою мірою права і свободи дитини залежать від позиції вихователя закладу дошкільної освіти, його громадянських якостей, національного характеру, патріотичної свідомості, громадянського світогляду. Вивчення особливостей орієнтування вихователів на утвердження прав і свобод дітей показало, що педагоги загалом схвалюють ідеї Конвенції прав дитини, але на практиці недостатньо володіють методикою правових виховної роботи з дошкільниками.

Зауважимо, ті складні процеси, що відбуваються не лише в Україні, а й в усьому світі, не можуть не позначитися на вирішенні педагогічною наукою і практикою проблеми формування громадянськості в молодого покоління в нових умовах розвитку суспільства. Очевидно, серед розмаїття різних педагогічних технологій варто віднайти таку, яка сприятиме кращому розумінню дітьми громадянських чеснот, умінню відповідально ставитися до своїх прав та обов'язків в умовах громадянського суспільства, брати посильну участь у соціально-громадянському просторі, а також усвідомлено утверджувати розвиток демократії. Актуальним у цьому контексті є використання проєктної технології як продуманої в усіх деталях моделі спільної педагогічної діяльності із проєктування, організації та реалізації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти з безумовним забезпеченням комфортних умов для вихователя і дитини. В основу проєктної технології покладено ідею про сутність категорії «проєкт», її прагматичну спрямованість на результат, якого можна досягти під час вирішення відповідної практично чи теоретично значущої проблеми. Зазначимо, що проєктна технологія сприяє розвитку інтересу дітей до національних культурних цінностей свого народу й інших культур, виявленню почуття власної гідності як представника українського народу та громадянина, розвиває критичне і творче креативне мислення, вчить виявляти особистісні якості (самостійність, активність, відповідальність, людяність, ініціативність тощо).

Варто також підкреслити, що дитина дошкільного віку формується як громадянин у родинному колі. Саме тут вона переживає емоційні враження, спонуки, засвоює способи суспільно значущої поведінки, свої права й обов'язки. Усвідомлюючи

таку залежність, колективу закладів дошкільної освіти важливо формувати партнерську взаємодію з батьками. Найкращою технологією організації такої взаємодії, на наше переконання, є проєктна технологія, яка дає можливість використовувати культурно-історичні набути, важливий національний, громадянський, патріотичний виховний потенціал. Тому проєктну технологію можна вважати механізмом забезпечення партнерства та співпраці, діалогу сім'ї та ЗДО, адже батьки не тільки можуть стати джерелом інформації, реальної допомоги та підтримки дитини і педагога у процесі роботи над проєктом, а й бути учасниками педагогічного процесу, збагатити свій педагогічний досвід і отримати задоволення від успіхів дитини. В умовах сьогодення проєктна технологія – це спосіб організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти, що ґрунтується на партнерській взаємодії дошкільних педагогів, вихованців і батьків, у спеціально створеному розвивальному середовищі, поетапна практична діяльність дорослих і дітей для реалізації особистісно зорієнтованого підходу. Проєктна діяльність реалізується через професійну підготовку педагогів, просвітницьку роботу з батьками та вимагає створення предметно-розвивального середовища відповідно до вимог проєкту. Ця технологія дає можливість дошкільному педагогу бути партнером, консультантом батьків і дітей, а всі разом діти і дорослі стають одностайними, вчать розуміти один одного, набувати досвіду міжособистісних стосунків. Як стверджують вихователі закладів дошкільної освіти, така форма співпраці забезпечує високу ефективність організації педагогічного процесу, помітно покращує взаємини як між батьками і педагогами, так і між дітьми і батьками.

Дослідження вчених, набутий педагогічний досвід підкреслюють велике ціннісне значення поєднання світу дитинства і світу дорослих у різних видах проєктної діяльності національного, громадянського, патріотичного спрямування. Це можуть бути проєкти ознайомлення дітей з історією рідного міста, села, облаштування мінімузеїв, створення культурно-історичних осередків закладів дошкільної освіти. Під час залучення дітей у співпраці з дорослими до пізнання культурно-історичної спадщини українського народу важливо також спрямовувати його і на усвідомлення цінностей сьогодення і майбутнього. Саме реалізація проєктної технології забезпечує можливості формування особистісної громадянської свідомості та самосвідомості в дітей, внутрішні емоційні переживання, спонуки, способи суспільно значущої поведінки. Спільна проєктна діяльність дорослих і дітей забезпечує суб'єкт-суб'єкту модель взаємодії дорослих (вихователі, батьки, інші представники соціуму) і групи дітей, їхню емоційно-ціннісну взаємодію, тому важливо, щоб набути у взаємодії

з дорослими знання дітей стали їхніми особистісними переконаннями, духовним багатством кожного і реалізовувалися в соціальному досвіді та поведінці в соціумі.

Проєктна технологія формує в дітей старшого дошкільного віку спроможність спочатку за підтримки дорослого, потім самостійно бачити громадські проблеми, уміння аналізувати їх із різних боків, розуміти, що на складні питання суспільного характеру немає простих відповідей, потрібно самостійно шукати спосіб розв'язання цих проблем. Важливо, що в дітей з'являється усвідомлення значущості спільних зусиль роботи в гурті, групі, колективі, розуміння власних можливостей, прагнення їх реалізувати, відбувається розвиток активності та формування особистої реальної відповідальності й самостійності. Націлені на спільну діяльність дітей і дорослих – вихователів, батьків та інших учасників проєктів – вони організовуються різного змісту і з різним складом учасників, як-от: спільна діяльність вихователя і дітей; спільна діяльність дітей різного віку з їхніми батьками; спільна діяльність дітей із працівниками закладу дошкільної освіти й інших соціальних інституцій, шкіл, музеїв, бібліотек, центрів творчості тощо. Поступове сходження дітей дошкільного віку під супроводом дорослих від індивідуально-сумісної діяльності до сумісної взаємодії стимулює розвиток умінь погоджувати спільні дії (обговорювати зміст різноманітних акцій суспільного спрямування, трудової діяльності, колективної праці в рідному місті чи селищі), реалізувати їх разом із дорослими у громадському житті. Наголосимо, теми проєктів, до яких долучають дітей дошкільного віку, можуть бути різними, але головне – забезпечити глибокий інтерес дітей, спроєктувати розмаїття дитячої діяльності, оскільки саме таке розмаїття формує мотивацію, пізнавальні інтереси й активну громадянську позицію дітей. Зазначимо, використовувати проєктну технологію можуть вихователі всіх вікових груп закладів дошкільної освіти, але під час визначення теми проєктів, звісно, треба враховувати вікові й індивідуальні особливості дітей.

Висновки і пропозиції. Проєктна технологія – важлива сучасна інноваційна форма дошкільної освіти, яка задовольняє потреби суспільства у формуванні свідомої, активної, творчо спрямованої особистості дитини з відповідною громадянською позицією. Зміст спільної проєктної діяльності дорослих і дітей збагачує освітній процес закладів дошкільної освіти, адже проєкти реалізуються в різних формах, діти залучаються до різних видів творчої практично значущої діяльності; оперують поняттями, розмірковують, комунікують і контактують із різними суб'єктами соціуму; здійснюють різні суспільно значущі соціально корисні види діяльності; вчать виявляти громадянську

активність, відповідальність, ініціативність; вбодувати за результати спільної праці, продуктивно взаємодіяти, ініціювати допомогу; у них розвивається толерантне ставлення до дітей і дорослих. Також уміння проєктувати та реалізовувати проєктну технологію є показником високої професійної кваліфікації педагога, опанування ним новітньої технології виховання і розвитку дітей. Проблема методичної компетентності вихователя набуває першорядного значення, тому формування методичної компетентності студентів – майбутніх вихователів стане предметом подальших наукових розвідок.

Список використаної літератури:

1. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. URL: mon.gov.ua.
2. Кодаспирова Г., Коджаспиров А. Педагогический словарь для студентов высших и средних педагогических учебных заведений. Москва, 2001. 176 с.
3. Бех І. Зростити моральну особистість – головна турбота. *Дошкільне виховання*. 2015. № 4. С. 6–8.
4. Дошкільна освіта : словник-довідник : понад 1 000 термінів, понять та назв / упор. : К. Крутій, О. Фунтікова. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС», 2010. 324 с.
5. Стратегія національно-патріотичного виховання. URL: mon.gov.ua.
6. Будак В. Патріотичне виховання молоді в глобалізаційний вік : зарубіжний досвід. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки* : збірник наукових праць / за ред. Т. Степанової. 2019. № 4 (67). С. 37–39.
7. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: mon.gov.ua.
8. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 рр. URL: mon.gov.ua.

Rogalska N. Preschool children civic education on the basis of project technology

The article is devoted to the issue of civic education of preschool children, which is realized in difficult conditions of anxiety in society and requires informal approaches to the content, forms, methods and means of educational work. Revealing the peculiarities of the period of development of a preschool child, which has potential opportunities for the formation of higher moral feelings, which include both patriotism and citizenship, the author emphasizes that the formation of civic personality should begin in preschool, when the principles of consciousness and self-awareness are formed. qualities of the child's character that will determine his personality. In this aspect, the author turns to the use of project technology, which allows to implement a personality-oriented approach to joint activities in the system of relations "educator – child – parents". According to the author, project technology is important for partnership and cooperation, dialogue between families and preschools, because parents can be not only a source of information, real help and support of the child and teacher in the project, which allows to use culturally – historical achievements, important national, civic, patriotic educational potential.

Project activities are implemented through teachers' professional training, educational work with parents and requires the creation of subject-development environment in accordance with the requirements of the project. The author, substantiating the topics of projects involving preschool children (projects to acquaint children with the history of their hometown, village, mini-museums, creating cultural and historical centres of preschool education) emphasizes, that the age and individual characteristics of children should be taken into account. The author concludes, that the project activities of adults and children provide the subject-subject model of interaction of adults (educators, parents, other members of society) and groups of children, their emotional and value interaction, so it is important to acquire knowledge in interaction with adults children became their personal civic beliefs, the spiritual wealth of each and were realized in social experience and behaviour in society.

Key words: civic education, preschool children, project technology, national, civic, patriotic educational potential.